

לא לו דחית בקנה, לנו מה אתה משיב

מים ראשונים: מרכיב לא מבוטל בסוגת האגדה ודרשות חז"ל הוא הוויכוח עם 'מתנגדים' ומתנגחים מבית ומחוץ: מינים, פילוסופים (יווניים), מטרונות ואחרים, לא כולם בהכרח בגישה שלילית. תת-סוגה בתוך קבוצה זו הם תשובות שנתן חכם כלשהו לאותו שואל בנוכחות תלמידיו, או אז מתפצלת התשובה לשניים: להם עניית מה שענית – דחית בקנה – לנו מה אתה אומר? לאמר, שהשאלה של אותו שואל איננה בהכרח קנטרנית ויש בה גרעין אמתי שדורש תשובה אמיתית-פנימית. ואפשר גם להניח שחלק מעימותים אלה לא באמת אירעו והם פרי רוחו של הדרשן שמבקש להעלות שאלה אמיתית ולענות לתלמידיו, והוא בוחר לערב כאן את "האחר" על מנת ללמד את תלמידיו שיש לכל שאלה יותר מתשובה אחת וגם לקיים דברי רבי אלעזר במסכת אבות פרק ב משנה יד: "ודע מה שתשיב לאפיקורוס".¹

במדבר רבה יט ח – כמין כשפים

שאל גוי אחד את רבן יוחנן בן זכאי: דברים אלו שאתם עושים נראים כמין כשפים! אתם מביאים פרה ושורפין אותה וכותשין אותה ונוטלין את אפרה ואחד מכם מטמא למת מזין עליו ב' וג' טיפין ואתם אומרים לו: טהרת! אמר לו: ... ראית מימך אדם שנכנסה בו רוח תזזית? אמר לו: הן. אמר לו: ומה אתם עושים לו? אמר לו: מביאים עיקרים² ומעשנים תחתיו ומרביצים עליה מים והיא בורחת. אמר לו: ישמעו אוזניך מה שאתה מוצא מפיד! כך, הרוח הזו רוח טומאה היא ... מזים עליו מי נדה והוא בורח. לאחר שיצא אמרו לו תלמידיו: רבינו, לזה דחית בקנה, לנו מה אתה אומר? אמר להם: חייכם, לא המת מטמא ולא המים מטהרים. אלא אמר הקב"ה: חוקה חקקתי, גזירה גזרתי, אי אתה רשאי לעבור על גזרתי. שכתוב: "זאת חוקת התורה".³

בראשית רבה פרשה ח סימן ט – המינים ור' שמלאי⁴

שאלו המינים את רבי שמלאי⁵: כמה אלהות בראו את העולם? אמר להם: אני ואתם נשאל לימים הראשונים, זהו שכתוב: "כי שאל נא לימים ראשונים למן היום אשר ברא אלהים אדם" (דברים ד לב) – "אשר בראו" לא כתוב כאן, אלא "אשר ברא". חזרו ושאלו אותו, אמרו לו: מה הוא זה שכתוב: "בראשית ברא אלהים"? אמר להם: "בראו אלהים" אין כתיב כאן, אלא "ברא אלהים".⁶

¹ ראה דברי ר' יוחנן בגמרא סנהדרין לח ע"ב שמגביל כלל זה לאפיקורס נכרי, לא לישראל. ועניין זה מצריך גיליון לעצמו.
² שורשי עשבים, ראה מילון אבן שושן.

³ התשובה לתלמידים היא הרעיון המרכזי שאליה חותר המדרש: חוקה חקקתי גזירה גזרתי ואין לחפש טעם במצוות פרה אדומה. וכבר הארכנו לדון בנושא זה בדברינו [חוקה חקקתי גזירה גזרתי](#) בפרשה זו בשנה האחרת (ראה גם דברינו על [מידות גזירות וטעמי המצוות](#) במצוות קן ציפור, פרשת כי תצא). מה שמעניין אותנו הפעם הוא הנושא הכללי של הדחייה למינים מול ההסבר לתלמידים: הפולמוס החיצוני כנגד ההסבר הפנימי, מה עונים "להם" ומה התשובה האמיתית "לנו". בהקשר זה, תשובתו של רבן יוחנן בן זכאי למינים אינה ברורה: מה פשר השוואת מעשה פרה אדומה לרפואת אליל, אפילו כטענה פולמוסית? מעבר לזלזול הזה בגוי, האם אין כאן חילול שם שמים שיחזור הגוי למקומו ויספר שגם היהודים עוסקים בכשפים? זאת ועוד, הרבה מובאות יש לנו שחכמים ענו למתפלמסים איתם בטוב טעם, בכבוד ובהשכל ובוודאי לא דחו אותם בקנה של כשפים! ראה גם פסיקתא רבתי פרשת פרה שמביא את הסיפור על היהודי שמכר את פרתו לגוי ולא רצתה לעבוד בשבת. וגם אחרי שלחש לה היהודי מה שלחש לה, לא רצה הגוי לקחתה כי חשש ממעשי כישוף עד שהסביר לו היהודי מה שהסביר לו ונרגע הגוי ולקח את הפרה. מיקום סיפור זה, אשר מבליט את רגישות חז"ל לטענות הגויים בדבר מעשי כישוף ביהדות, במדרש פרה (חוקת), ודאי איננו מקרי ולכאורה עומד בניגוד גמור לתשובת ריב"ז לגוי כאן.

⁴ מדרש זה יסודו בתלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ט הלכה א. מהתבוננות קצרה נראה שבראשית רבה נשאר נאמן למקור ואין ביניהם הבדלים משמעותיים. אבל החוקרים ומטיבי הלכת מוזמנים לחקור ולהשוות.

⁵ ר' שמלאי ידוע בוויכוחיו עם המינים ונראה אותו הרבה בהמשך. הוא אמורא דור שני, מתקופתו של ר' יהודה נשיאה נכדו של רבי יהודה הנשיא (אמצע המאה השלישית לספירה). ר' שמלאי עלה מבבל (נהרדעא) לארץ ישראל והתיישב בלוד.

⁶ קטע זה צריך עיון, מדוע ר' שמלאי לא עונה למינים ישר מספר בראשית ונוזקק תחילה לספר דברים? ומדוע אחרי ספר דברים, הם חוזרים ושואלים שאלה מספר בראשית שכבר ברור מה תשובתה? (השאלה השנייה היא אמנם מהמילה "אלהים" שיכולה להתפרש לאלוהויות הרבה, אבל התשובה היא אותה תשובה, מהמילה "ברא" שהוא לשון יחיד). ראה בראשית רבה א ז שר' יצחק מקדים ומפרש את הפסוק הראשון בתורה באופן שמראש עונה לכל אפשרות של שאלות ותמיהות: "ר' יצחק פתח: ראש דברך אמת ולעולם כל משפט צדק (תהלים קיט קס), אמר ר' יצחק: מתחילת ברייתו שלעולם ראש דברך אמת: בראשית ברא אלהים, וי"י אלהים אמת (ירמיה י י). לפיכך: ולעולם כל משפט צדק (שם) ... ואין כל ברייה יכולה לומר שתי רשויות נתנו את התורה, שתי רשויות בראו את העולם. וידברו אלהים אין כתוב כאן, אלא וידבר אלהים (שמות כ א). בראשית בראו אין כתוב כאן, אלא בראשית ברא". ראה גם כל הדרשה בדברים רבה ב יג על הפסוק "כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים" (דברים ד ז), ושם שאלת המינים היא ברורה: "מי כתיב בראשית ברא אלוה? בראשית ברא אלהים כתיב!" ודווקא שם ר' שמלאי עונה מהפסוק בספר בראשית!

אמר רבי שמלאי: בכל מקום שאתה מוצא פתחון פה למינין, אתה מוצא תשובה בצדה.⁷ חזרו ושאלו אותו, אמרו לו: מה הוא זה שכתוב: "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו"?⁸ אמר להם: קראו מה שלאחריו: "ויבראו אלהים את האדם בצלמיהם" לא נאמר, אלא: "ויברא אלהים את האדם בצלמו". וכיון שיצאו אמרו לו תלמידי: רבי, לאלו דחית בקנה, לנו מה את משיב?⁹ אמר להם: לשעבר אדם נברא מן האדמה וחיה נבראת מן האדם. מכאן ואילך: "בצלמנו כדמותנו" - לא איש בלא אשה ולא איש בלא אשה ולא שניהם בלא שכינה.¹⁰

חזרו ושאלו אותו, אמרו לו: מהו זה שכתוב: "אל אלהים ה' הוא יודע" (יהושע כב כב)? אמר להם: "הם יודעים" אין כתוב כאן, אלא "הוא יודע". אמרו לו תלמידי: לאלו דחית בקנה, לנו מה אתה משיב? אמר להם: שלושתם שם אלהים הם, כאיש שאומר: בְּסִילָס קיסר, אגוסטוס קיסר.¹¹

שם סימן ח – הרוצה לטעות, יטעה

רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן אמר: בשעה שהיה משה כותב את התורה, היה כותב מעשה כל יום ויום. כיון שהגיע לפסוק הזה: "ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו", אמר לפניו: ריבון העולם, מה אתה נותן פתחון פה למינים? אתמהא! אמר לו: כתוב! והרוצה לטעות יטעה. אמר לו הקב"ה: משה, האדם הזה שבראתי, לא גדולים וקטנים אני מעמיד ממנו? שאם יבוא הגדול ליטול רשות מן הקטן ממנו, והוא אומר: מה אני צריך ליטול רשות מן הקטן ממני? והן אומרים לו: למוד מבוראך. שהוא ברא את העליונים ואת התחתונים, כיון שבא לברוא את האדם נמלך במלאכי השרת.¹²

⁷ ובירושלמי הנוסח הוא: "כל מקום שפרקו המינין - תשובתן בצידין". פרקו, חילופי אותיות של פקרו? מרמז לאפיקורוס? ואולי גם הפקרו? ראה מילון אבן שושן על פק"ר.

⁸ זה הקטע העיקרי שמעניין אותנו משום שבהמשכו (וגם בבא אחריו) יש דו-שיח עם התלמידים: "לאילו דחית בקנה, לנו מה אתה משיב?" ראה מגילה ט ע"א בסיפור על כתיבת ספר התורה לתלמי המלך (תרגום השבעים) שגם שם פסוק זה הוא בעיית, אבל שם הבעיה היא במילה "נעשה" שאכן שינו אותה ל"אעשה" ואילו כאן הבעיה היא במילים: "בצלמנו וכדמותנו".

⁹ "דחית בקנה" – בדבר מועט וקל, השווה בהפך עם "דחפו באמת הבניין" של שמאי שסירב לגר, שבת דף לא. ולהלן נראה גם "דחית בקנה רצון" ובמקורות אחרים (שלא הבאנו) הביטוי הוא: "דחית בקש".

¹⁰ למי נותן כאן ר' שמלאי את התשובה האמיתית, לתלמידים או למינים? אפשרות אחת היא שאת התלמידים הוא דוחה בקנה של אגדה על איש ואישה ושכינה ביניהם, בעוד שלמינים הוא נותן תשובה נכונה כמו בפיסקה הקודמת. אפשרות שנייה היא בדיוק ההפך. הוויכוחים האלה של לשון יחיד ולשון רבים ש"אלהים" הוא פעם ביחיד פעם ברבים, של נעשה ואעשה, בצלמנו וכדמותנו וכו', זה בשביל הפילוסופים, המתנגחים והוויכוחים למיניהם. התשובה האמיתית היא לתלמידים שמהות התורה איננה ההתעסקות איך ברא ומי ברא וכמה בראו ואולי אפילו אם העולם נברא יש מאין או לא (ראה רמב"ם מורה נבוכים חלק ב, בפרט פרק כה). ראה גם דברינו [בכבוד אלהים הסתר דבר](#) בפרשת בראשית. מה שחשוב ביהדות הוא החיים מכאן ואילך. לא העיון ב"צלמנו וכדמותנו" של מעשה בראשית, של הקב"ה, אלא "צלמנו וכדמותנו" של בשר ודם, הכוח של האדם לברוא בני אדם אחרים ולהמשיך את "צלמנו וכדמותנו" בשרשרת הדורות. נכון הוא שכל בעל חיים מוליד בצלמו וכדמותו. אבל "בצלמנו וכדמותנו" של גבוה, יש רק לאדם וזו התשובה האמיתית שאם תיתן אותה למינים רק ימשיכו להתווכח ולהתפלסף, אבל לתלמידים, "עם הפנים פנימה" – זו התשובה האמיתית. יש ריבוי – בכח שניתן לאדם שנברא [בצלם אלהים](#) (דברינו בפרשת בראשית). האם הבינו התלמידים את מורכבות הדרשה או שנדחו הם בקנה של ערכה המוסרי ולא שמו לב לריבוי שחזר כאן.

¹¹ ובהמשך שם עוד טענות מהסוג מה שכבר ראינו: "חזרו ושאלו לו, אמרו לו: מהו שכתוב: כי אלהים קדושים הוא (יהושע כד יט)? אמר להם: קדושים המה אין כתיב אלא קדושים הוא". כאן נראה שר' שמלאי לא מהסס מלתת לתלמידי תשובה הגותית מורכבת, שבחכמת ישראל בימי הביניים הרבו לדון בה, הקשורה לריבוי שמותיו של הקב"ה. הרי לכם ריבוי תארי וכוניו של קיסר רומא: אגוסטוס, בסיליוס ועוד, כהסבר לריבוי תארו של הקב"ה! כאילו הפכנו את הביטוי הידוע: "מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא" (ברכות נח ע"א) והתשובה היא כפולה, לא אחת כלפי חוץ ואחת כלפי פנים, כי אם שתיהן כלפי פנים. שתי תשובות אומר הקב"ה "הוא דנחית קמיה דרבי חנינא, אמר: האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעוז והיראוי החזק והאמץ והודאי והנכבד. המתין לו עד דסיים, כי סיים אמר ליה: סיימתניהו לכולהו שבחי דמרך? למה לי כולי האי?". עכ"פ, ראה מקבילה של הקטע האחרון שחזרו ושאלנו התלמידים מהפסוקים בספר יהושע, ב מדרש תהלים (בובר) מזמור נ.

¹² בספרי המדרש שמצויים בידינו בא מדרש זה, סימן ח, לפני המדרש הקודם, סימן ט, בו ר' שמלאי מתווכח עם המינים, כנראה בנוכחות התלמידים, וצריך לענות להם ואח"כ גם לתלמידים. כאן אין שום וויכוח חיצוני ושום צורך בדברי הסבר פנימיים. כאן יש מעין הקדמת תרופה למכה. דיון פנימי עם הקב"ה בכבודו ובעצמו. טענה כלפיו שהוא כותב את התורה באופן שיש למינים אפשרות לטעון טענות! והתשובה היא כפולה, לא אחת כלפי חוץ ואחת כלפי פנים, כי אם שתיהן כלפי פנים. שתי תשובות אומר הקב"ה למשה (שים לב לדמותו של משה שהיא בית אב לחכם שצריך לענות לטענות המינים). ראשית, המינים וכל מי שרוצה למצוא פלסטר בתורה, לא מעניינים אותי. "כתוב! וכל הרוצה לטעות – יטעה". אין לפחד ממלעיזים למיניהם. אתה, לך עם האמת שלך. מעין הביטוי: "יאבד העולם מפני השוטים?" (עבודה זרה נד ע"ב). ואולי בכלל לא צריך לענות למינים, שהרי גם מה שלא תענה להם, לא תשכנע אותם. שנית, מה שחשוב הוא "הנקודה הפנימית", המוסר שהמאמינים בתורה, צריכים לקחת איתם. לעיל (ראה הערה 10) המוסר הוא "בצלמנו וכדמותנו" - להרבות ביישוב העולם ואכלוסו. וכאן נטילת עצה, שיהא הגדול נמלך בקטן. לימוד דרך ארץ שכל אדם, במעמד נכבד ככל שיהיה, יתייעץ עם אחרים, כולל נחותים וקטנים ממנו. דרך ארץ קדמה לתורה וזו כל המטרה שלשמה, לא אכפת לנו להסתבך עם טענות המינים. ואחרי כל זאת, ראה בסיום המדרש שם דעה אחרת: "א"ר לוי: אין כאן נטילת עצה, אלא משל למלך שהיה מטייל בפתח פלטיין שלו, וראה בולגרין אחת מושלכת. אמר: מה נעשה בה? מהן אומרים דימוסיות ומהן אומרים פריבטאות. אמר המלך: אנדרטין אני עושה אותה, מי מעכב?". (ראה משל בול העץ שנעשה איקונין בשמות רבה טו יז). מומלץ לחזור ולקרוא את שני המדרשים הנ"ל בסדר הנכון, קודם סימן ח ואח"כ סימן ט.

שמות רבה כט א - "אנכי ה' אלהיך"

המינים שאלו את ר' שמלאי, אמרו לו: אלוהות הרבה יש בעולם. אמר להם: למה? אמרו לו: שהרי כתוב "הַשְּׁמַע עִם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ פֶּאֶשֶׁר שְׁמַעַתָּ אֶתָּה וַיְחִי" (דברים ד לג). אמר להם: שמא כתוב "מדברים"? לאו, אלא "מְדַבֵּר". אמרו לו תלמידיו: רבי, לאלו דחית בקנה רצוף, לנו מה אתה משיב? חזר ר' לוי ופירשה, אמר להם: "השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש". כיצד? אילו היה כתוב "קול ה' בכוחו", לא היה העולם יכול לעמוד. אלא, "קול ה' בכוח", בכוח של כל אחד ואחד: הבחורים לפי כוחם והזקנים לפי כוחם והקטנים לפי כוחם. אמר הקב"ה לישראל: לא בשביל ששמעתם קולות הרבה תהיו סבורין שמא אלוהות הרבה יש בשמים. אלא תהיו יודעים שאין שם אלא "אנכי ה' אלהיך".¹³

פסיקתא רבתי (איש שלום) פרשה כא – שמו של הקב"ה בעשרת הדברות

אדריינוס שחיק טמיה (שחוק עצמות) שאל את ר' יהושע בן חנניא, אמר לו: כבוד גדול חלק הקב"ה לאומות העולם, שאותן חמשה דברות הראשונות שנתן הקב"ה לישראל שמו מעורב בהם, כלומר שאם חטאו ישראל הוא קורא אחריהם תגר. חמשה דברות האחרונות שנתן לאומות העולם, אין שמו מעורב בהם, כלומר שאם חטאו אומות העולם אין קורא אחריהם תגר.¹⁴ אמר לו: צא וטייל עמי במדינות. ובכל מקום ומקום שהיה מוליכו היה רואה איקונים שלו קבועה. אמר לו (ר' יהושע לאדריינוס): זו מה היא? אמר לו: איקונים שלי. עד שמשכו לבית הכסא. אמר לו: אדוני המלך, רואה אני שבכל המדינה הזו אתה שליט, שבכל מקום ומקום איקוניך שלך קבועה, ובמקום הזה אינה קבועה. אמר לו: אתה הוא סבא דיהודאי? כך הוא כבודו של מלך להיות איקונים שלו קבועה במקום ביזוי, במקום משוקץ, במקום מטונף? אמר לו: ולא שמעו אזניך מה שפיך מדבר? כך שבחו של הקב"ה להיות שמו מעורב עם הרצחנים עם המנאפים עם הגנבים? סילקו והלך לו.¹⁵ כיון שיצא, אמרו לו תלמידיו: רבי לזה דחית, לנו מה אתה משיב?¹⁶ אמר להם: כך עלה על דעתו של הקב"ה. בתחילה הלך לו אצל בני עשו, אמר להם: מקבלים אתם את התורה? אמרו לפניו: ריבוננו של עולם, מה כתיב בה? אמר להם: לא תרצח. אמרו לו: וכל עצמם של אותם האנשים לא הבטיחם אלא על החרב... אין אנו יכולים לקבל את התורה. אחר כך הלך אצל בני עמון ומואב. אמר להם: מקבלים אתם את התורה? אמרו לפניו: ריבוננו של עולם, מה כתוב בה? אמר להם: לא תנאף. אמרו לו: וכל עצמם של אותם האנשים אינם באים אלא מניאוף... אין אנו יכולים לקבל את התורה. אחר כך הלך לו אצל בני ישמעאל. אמר להם: מקבלים אתם את התורה? אמרו לפניו: ריבוננו של עולם, מה כתיב בה? אמר להם: לא תגנוב. אמרו לו: כל עצמם של אותם האנשים אינם חיים אלא מן הגניבה ומן הגזל... אין אנו יכולים לקבל את התורה.¹⁷

¹³ כבר הרחבנו לדון במדרש זה בדברינו [קול אחד וקולות הרבה](#) בפרשת בהעלותך. כאן חשובה לנו תשובתו של ר' שמלאי לתלמידים. שוב נראה שתשובתו למינים היא פשוטה, ברוח מה שכבר ראינו לעיל, ודווקא לתלמידיו הוא (או ר' לוי) נותן תשובה קצת מורכבת. כי מה פירוש "בכוח של כל אחד ואחד"? האין זה מעורר את שאלת המינים מחדש? והראיה, שהמדרש רואה צורך לחתום ולומר: "לא בשביל ששמעתם קולות הרבה תהיו סבורים שמא אלוהות יש בשמים". דווקא בחוג התלמידים פותחים את הנושא ואין מהססים, מעין מה שכבר ראינו לעיל בריבוי תארייו של הקב"ה (הערות 10 11 לעיל). ובאופן דומה הוא בירושלמי ברכות פרק ט הלכה א בדיון על הפסוק בדברים ד ז (שנזכר כבר בסוף הערה 6 לעיל): "חזרו ושאלו אותנו: מהו אהן דכתיב מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו? אמר להן: כה' אלהינו בכל קראינו אליהם אין כתיב כאן, אלא בכל קראינו אליו. אמרו לו תלמידיו: רבי, לאלו דחית בקנה, לנו מה אתה משיב? אמר להן: קרוב בכל מיני קריבות". כל אחד מתקרב לקב"ה בכוחו ושיטתו: חסידים, ליטאים, חרד"לים, ציונים, דתיים-לאומיים וכו'.

¹⁴ בחמשה הדברות הראשונים, שהן "בין אדם למקום" וייחודיות לעם ישראל, מוזכר שם ה'; ואילו בחמשה האחרונים, שהן כלל-אנושיים ומשותפים לכל בני האדם (לא תרצח, לא תגנוב וכו'), אין שם ה' נזכר כלל. ללמדך, אומר אדריינוס, עליכם היהודים הקב"ה מקפיד בכבודו, ואם עברתם על אחד מחמשה הדברות הראשונים, תענשו – אלה דברות המיוחדים לכם. אך בחמישה הדברות האחרונים שמיועדים גם לנו, אין שם הקב"ה נזכר ולפיכך איננו נענשים. האם הדרשן שם כאן טענה נוצרית בפי אדריינוס, או שמא עדיין אנחנו בעולם הפגאני?

¹⁵ מזל שאדריינוס לא ידע טוב את התורה, שהרי היה יכול להשיב לר' יהושע בן חנניא ממצוות 'כעורות' רבות בהם נזכר שם ה', כגון פרשת עריות ויקרא פרק יח, נתינת מכשול לעיוור ויקרא יט, הליכת רכיל, שם ועוד. אולי רצה להתמקד בעשרת הדברות.
¹⁶ ברור לתלמידים (ואולי גם לאדריינוס) שזו לא תשובה וההשוואה היא שלא ממין העניין. הציווי לא לרצוח, לא לגנוב ולא לנאוף, איננו בית הכסא, איננו דבר מטונף ומשוקץ. ההפך הוא הנכון, הוא תמצית התורה שבגינה נתנה לבני אדם ונטלה ממלאכים. ראה דברי משה בויכוחו עם המלאכים, שבת פט ע"א: "שוב מה כתיב בה? לא תרצח לא תנאף לא תגנוב. קנאה יש ביניכם, יצר הרע יש ביניכם?"

¹⁷ עד שבא הקב"ה אל בני ישראל והם אמרו: נעשה ונשמע, כמתואר בהמשך המדרש שם. מה תשובה היא זו? מה מסביר כאן ר' יהושע לתלמידיו? שוב, מה תשובה נותן ר' יהושע בן חנניא לתלמידיו? דרשה מוסרית נאה כמו ר' שמלאי ור' שמואל בן נחמן לעיל? שימו לב, אומר ר' יהושע לתלמידיו, שדווקא את חמשה הדברות האחרונים, שלדברי אדריינוס מיועדות לכלל האנושות, דחו אומות העולם. אפילו ששמו של הקב"ה לא נזכר בהם. אפילו ציוויים כלל-אנושיים לא היו מוכנים לקבל על עצמם. אנחנו, לעומת זאת, מקבלים את הדברות הראשונים ששם הקב"ה נזכר עליהן ואת האחרונים שאין שמו מוזכר עליהן, כמקשה אחת. כולל

ויקרא רבה פרשה ד סימן ו

א"ר אלעשא: גוי אחד שאל את ר' יהושע בן קרחה, אמר לו: כתוב בתורתכם: "אחרי רבים להטות" (שמות כג ב) - ואנו מרובים מכם, מפני מה אין אתם משוים עמנו בעבודה זרה? אמר לו: יש לך בניס? אמר לו: הזכרתני צרתי. אמר לו: למה? אמר לו: הרבה בניס יש לי, בשעה שהן יושבים על שולחני, זה מברך לאלוה פלוני וזה מברך לאלוה פלוני; ואינם עומדים משם עד שמפצעים את מוחיהם אלו את אלו. אמר לו: ומשוה אתה עמהם? אמר לו: לא. אמר לו: עד שאתה אומר לי להשוות עמך, לך השוה את בניך. נדחף והלך לו.

כיון שיצא, אמרו לו תלמידיו: רבי, לזה דחית בקנה רצוץ, לנו מה אתה משיב? אמר להם: אין אני משיב אתכם ריקנים.¹⁸ בעשו כתוב שש נפשות וכתוב בו "נפשות" - הרבה, דכתיב: "ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנותיו ואת כל נפשות ביתו" (בראשית לו ו); ויעקב - שבעים נפש, וכתוב בו: "נפש" - אחת, דכתיב: "בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה" (דברים י כב)! אלא עשו, על ידי שעבד אלהות הרבה, כתוב בו "נפשות" - הרבה; אבל יעקב שהוא עובד לאלוה אחד, כתוב בו: "ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש" (שמות א ה).¹⁹

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: התמקדנו במקורות שמכילים את הביטוי: "לא לה דחית בקנה, לנו מה אתה משיב" ודומיו. למקורות נוספים בנושא הרחב של עימותים עם מתנגחים למיניהם, ראה במדבר רבה ט מח בסיפור על המטרונא או אישה חכמה ור' אליעזר (סיפור ששורשיו בגמרא בבלי יומא סו א ובירושלמי סוטה פרק ג הלכה ד); ירושלמי סנהדרין פרק א הלכה ב לגבי דין מיתה בעל שור שהמית; ירושלמי שבת פרק ג הלכה ג וכן ביצה פרק ב הלכה ה לגבי חימום מים לרחיצה ביום טוב, חולין כז ע"ב ממה נבראו העופות ומן הסתם עוד מקורות שלא איתרנו. מעניין גם להשוות וויכוחים עם המינים, שבהם התלמידים נכחו, לעומת וויכוחים של רבן גמליאל עם "פילוסופים" (לא מינים) שבהם נראה התלמידים לא נכחו, ואם נכחו, לא שאלו.

הסימטריה וההקבלה הידועים בין חמשה הדברות הראשונים והחמישה האחרונים: לא תרצח מול אנכי ה' אלהיך, לא תנאף מול לא יהיה לך אלהים אחרים וכו'. מצוות שכליות ומצוות שמעיות כלשון חכמי חכמת ישראל. וכבר הארכנו לדון במדרש זה בדברינו [עשרת הדברות חמישה כנגד חמישה](#) בפרשת יתרו וכאן נקצר.

¹⁸ לא תצאו מכאן בלי תשובה. אין אני משיב את פניכם ריקם.

¹⁹ שוב אנו תמהים מה עונה ר' יהושע (הפעם זה ר' יהושע בן קרחה, לא ר' יהושע בן חנניה לעיל) לגוי ומה הוא עונה לתלמידים. ניחא לגוי, יש כאן התנצחות וקנטור, המקובלים בוויכוחים מעין אלה. אחרי איזה רוב אתה רוצה שנלך, שואל ר' יהושע את הגוי, כאשר אתם עצמכם מפולגים ומסוכסכים? הרי שום כת שלכם לא מוכנה ללכת בעיקרון שהצעת ולוותר על עמדותיה ולהצטרף לרוב, כמו שאתה דורש מאיתנו. (ר' יהושע לוקח "סיכון מחושב" ומניח שלעולם לא יהיה רוב ברור בצד הגוי. נראה אגב שמדרש זה הוא בעולם הפגאני ולא יתאים לעימותים עם הנצרות, בפרט לאחר שהפכה לדת האימפריה הביזנטית-רומית בתחילת המאה הרביעית לספירה וזכתה לתפוצה מאד רחבה). אבל מה התשובה לתלמידים? להוציא את עשו ויעקב והפסוקים המצוטטים, זו הרי בדיוק התשובה שנתן לגוי! מה חידש ר' יהושע לתלמידיו שלא שמעו קודם? האם שוב, המוסר הפנימי הוא מה שחשוב, שתהיו מאוחדים ולא תיעשו כיתות כיתות, זה מה שר' יהושע רוצה להעביר לתלמידיו? אם אכן כן, יש כאן הרחבה מאד משמעותית לדין של [לא תתגודדו](#) (דברינו בפרשת ראה) ומסר חשוב ביותר עד ימינו. ריבוי דעות וחשיבה פתוחה ומנהג אבות וכו' הם דבר יפה וחשוב. אבל התפלגות מעבר לכך שיהודים לא אוכלים האחד את כשרות השני, נזהרים לא להתפלל בבית כנסת שאינו בדיוק בנוסח שלהם, לא משתדכים האחד עם השני וכו', מחליא מאד את הטיעון היהודי כלפי העולם החיצון.